

TAKÁCS DÁNIEL

Iris Murdoch: A jó uralma

MMA Kiadó, 2021

TAKÁCS DÁNIEL (1984) Monor

A jó uralma angolul (*The Sovereignty of Good*) eredetileg 1970-ben jelent meg, és egy Sartre-ról szóló monográfiát leszámítva ez volt Murdoch első komolyabb filozófiai munkája. Murdoch alapvetően regényíróként került be a 20. századi kulturális kánonba – több mint huszonöt regényével, amelyek közül nem egy rangos irodalmi elismeréseket is kapott. Mindeközben ő „szakmája szerint” eredetileg filozófus volt a szó leghagyományosabb értelmében, hiszen az Oxfordi Egyetemen tanult, és pályája elején ott is tanított filozófiát. Ámde, ahogyan az a magyar fordítás utószavából kiderül, a filozófus Iris Murdoch-ot igazán csak a 2000-es években – vagyis nem sokkal a halála után – kezdik el felfedezni és újraértékelni. *A jó uralmának* magyar nyelvű kiadása esetén a helyzet azonban más, ugyanis nálunk az irodalmi szakmát leszámítva tulajdonképpen az író Murdoch sem volt igazán ismert – mindössze az első regénye jelent meg magyarul még 1971-ben *A háló alatt* címmel. E mostani kötet előkészítői talán erre a helyzetre reagálva, gondosan megírt elő- és utószavakkal is ellátták a kötetet (Mary Midgley, Vető Miklós, Réthy Zsolt). Így a könyv mindenképpen hiánypótlónak mondható.

A jó uralmának három tanulmánya közül az első kettőben Murdoch inkább azt fejtegeti, hogy melyek azok a morálfilozófiai álláspontok, amelyeket nem talál kielégítőnek, s a harmadik írásban változja fel saját, pozitív gondolatmenetét a moralitás új filozófiai megközelítéséről. Murdoch-nek első sorban két ellenfele van, a morális racionalizmus behaviorista változata, valamint az egzisztencializmus. Az elsőt azért nem tartja kielégítőnek, mert ez az irányzat a morális fogalmakat megfosztja minden reális tartalomtól – azt, hogy valami morálisan helyes vagy helytelen, a mindenki számára transzparenssé tehető, s így analizálható, már megvalósult cselekedetek alapján lehet eldönteni. A másodikat, vagyis az egzisztencializmust pedig azért marasztalja el, mert a morálisan cselekvő egyént azonosítja egy romantikusan-tragikus, elszigetelt, a szabadság semmije fölött lebegő akarattal. Ámbar az egzisztencializmus és a behaviorizmus irányzatait hagyományosan igen távol helyezzük el egymástól, Murdoch szerint a két irányzat osztozik abban, hogy nem vesz tudomást a moralitás privát, belső valóságáról és „minőségéről”, a morált az

akaratra, az észre és a döntésre redukálja. Ezért is van az, hogy az egzisztencialista-behaviorista a morális problémákkal kapcsolatban mindig a mozgás metaforáit fogja használni. A morális szabadság így semmi más, mint döntési képesség egy tiszta választási helyzetben.

Ezzel szemben Murdoch azt mondja, hogy a morális szabadság nem letisztított döntési helyzetek sorozatában manifesztálódik, ahol ezekben a helyzetekben tulajdonképpen újra és újra bele kellene „ugranunk”. Szerinte már eleve és szinte mindig egy morális környezetben vagyunk, és a morális mérlegelés inkább hasonlítható a *figyelem* fokozatos alakulásához, tárgyának megválasztásához (látással kapcsolatos metaforák). Már eleve benne vagyunk egy morális figyelemben, a szabadság abban áll, hogy a figyelmünket elfordítjuk az „önző egótól”, és képesek vagyunk a dolgokat „úgy látni, ahogyan azok valójában vannak”. Ez az elfogulatlan figyelem Murdoch szerint a *szerelem*. Továbbá a behaviorizmustól eltérően, amely irányzat szerint a morális jó tartalma konvencionális és teljesen feltárható, valamint az egzisztencializmussal szemben, amely szerint végső soron nem létezik „jó” választás, csak végtelen felelősség, Murdoch a jót a morális érték-hierarchia csúcsára helyezi, és olyan valóságos eszmei tartalommal ruházza fel, ami garantálhatja az erkölcsi horizont egységét. A jó eszméje transzcendens, túl van a láthatóságon és az egzakt fogalmi megragadhatóságon, ezzel együtt meghatározza a morális figyelem irányát.

Ezzel a metafizikai, spirituális elgondolással az angol filozófusnő három olyan választóvonalat is átlép, ami – főként abban az angolszász filozófiai hagyományban, ahonnan ő is elindult – hagyományosan meghatározza a morálfilozófia hatókörét és alkalmazott fogalmait. Az egyik ilyen választóvonal nyilvánvalóan a filozófia és a vallás között húzódik. *A jó uralmában* központi szerepet kapó *figyelem* fogalmát, valamint a platóni filozófiához való odaforulást Murdoch a vallásos gondolkodó Simone Weil hatásának köszönheti. Így érthető a könyvben azok a párhuzamok, amelyek például a morális figyelem fejlődése, valamint a vallásos, spirituális technikák – ima, kontempláció – között fennállnak. A másik ilyen választóvonal hagyományosan a művészetet határolja el a morálfilozófiától. A regényíró

Murdoch számára – rendhagyó módon – az elfogulatlan morális figyelem paradigmája a művészet tapasztalata, amikor képesek vagyunk figyelmünket kifelé irányítani, és úgy megtapasztalni a dolgokat, ahogyan azok a maguk tökéletességében és szeretetreméltóságukban vannak. A *szép* így nem más, mint a *jó* előszobája. Végül a harmadik választóvonal szokásosan a filozófiai reflexiót választja el a hétköznapi erkölcstől. Murdoch ezt a vonalat is minduntalan átlépi, amikor többször hangsúlyozza, hogy a morális figyelem begyökerezettsége és reflektátlansága miatt lényegileg nem különbözik egymástól az „erényes parasztember” és az erényes morálfilozófus.

Iris Murdoch filozófiáját nehéz besorolni. Olyan hagyományokat egyesít, amelyek alapesetben más fogalmakkal és más problémaszemlélettel dolgoznak. A *jó uralma* eklektikusan fogja össze az empirizmust, a wittgensteiniánus nyelvi analízist, az egzisztencializmust, a platonizmust és a keresztény spiritualizmust. Hogy ezért-e vagy másért, de a tanulmányok nyelve nem éppen egyszerű. A rivális filozófiai iskolák – behaviorizmus, egzisztencializmus – jellemzése nagyvonalú, a problémák és felvetések kidolgozatlanok, homályosak, inkább csak utalásszerűek. Vető Miklós vallásfilozófus – aki nem mellékesen Murdoch témavezetésével doktorált Simone Weil metafizikájából (*Simone Weil vallásos metafizikája*, 2005) – a kötet előszavában azt írja, hogy az író filozófiai munkásságának jelentősége

minden bizonnyal meghaladja szépíróként elért teljesítményét. Magabiztos kijelentés, mindenesetre a filozófiai munkáira vetülő megélenkülő figyelem hozzájárulhat a jobb megértéshez.

A *jó uralmát* egy rendkívül sajátos, angolszász egzisztencialista műnek lehetne tekinteni, és nem is annyira a konkrét érvek miatt – láttuk, hogy Murdoch nem ért egyet a kontinentális egzisztencializmussal –, mint inkább az egész koncepció alaptónusa okán. Az alapkérdés itt is az lehetne: „Miképpen lehetséges moralitás *személyes Isten* nélkül?” Murdoch-nak az erre adott válasza tartalmilag eltér ugyan az egzisztencialista választól, ám ellentmondásosságában és pátoszában nagyon hasonló ahhoz. A Camus-féle morális alaphelyzet például a következő: az ész követve nem létezik értelmes választás, ám ezzel szemben fellebbez a szív sóvárgó jajkiáltása – ebből származik az abszurd pátosza. Murdoch szerint Isten nem létezik, ám a jó transzcendens, titokzatos, mindenféle célszerűség nélküli realitása végső soron azt követeli tőlünk, hogy a „semmiért” legyünk jók. A maga módján ez is egy abszurd követelmény.

Murdoch filozófiája nagy ívű és eredeti metafizikai szintéziskísérlete miatt különleges – a szép, a jó és az igaz összefüggő hármasságának szekularizált újraélesztése; valamint különleges azért, mert a morál belső, személyes, spirituális oldalát hangsúlyozta abban a közegben, ahol a morálfilozófiát megpróbálták megfosztani minden ilyen vonatkozásától.

SIMON ENDRE, Bozótos, 2013, fametszet, papír, 50 x 80 cm

